DUDUQLANIŞNING KLINIK-PSIXOLOGIK NAMOYON BÖLIŞI VA ŞAXSNING EMOTSIONAL-IJTIMOIY RIVOJLANIŞIGA TA'SIRI

Zaynutdinova Robiyabonu Şavkat qizi,
Oriental universiteti magistranti
DOI: 10.67620/yoshlarvailm.0340042

Annotatsiya. Maqolada duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlari hamda uning şaxsning emotsional holati va ijtimoiy rivojlanişiga ta'siri tahlil qilinadi. Nutqiy xavotir, özіga işonçsizlik va muloqotdagi qiyinçiliklarning namoyon böliş xususiyatlari yoritilib, logopedik va psixologik yordamning ahamiyati asoslanadi.
Kalit sözlar: duduqlaniş, nutq ravonligi, klinik-psixologik xususiyatlar, emotsional rivojlaniş, ijtimoiy moslaşuv, nutqiy xavotir, psixologik yordam.

Аннотация. В статье анализируются клинико-психологические особенности заикания и его влияние на эмоциональное состояние и социальное развитие личности. Рассматриваются проявления речевой тревожности, неуверенности в себе и трудностей общения, а также обосновывается значимость логопедической и психологической помощи.
Ключевые слова: заикание, плавность речи, клинико-психологические особенности, эмоциональное развитие, социальная адаптация, речевая тревожность, психологическая помощь.

Abstract. This article examines the clinical and psychological characteristics of stuttering and its impact on an individual's emotional well-being and social development. It discusses manifestations of speech-related anxiety, low self-confidence, and communication difficulties, while highlighting the importance of speech therapy and psychological support.
Keywords: stuttering, speech fluency, clinical and psychological characteristics, emotional development, social adaptation, speech-related anxiety, psychological support.

Kiriş

Bugungi kunda şaxslarning ijtimoiy-psixologik moslaşuvini ta'minlaş va psixologik farovonligini qöllab-quvvatlaş muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Çunki salomatlik bilan boğliq muammolar insonning emotsional holati va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir körsatişi mumkin.

Duduqlaniş nutq ravonligining buzilişi bilan tavsiflanib, tovuş va böğinlarning takrorlanişi, çözilişi hamda nutq oqimining uzilişi orqali namoyon böladi. Uşbu holat ayrim şaxslarda nutqiy xavotir, özіga işonçsizlik va ijtimoiy muloqotdagi qiyinçiliklarni yuzaga keltirişi mumkin. Şu sababli duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlarini şaxsning emotsional rivojlanişi va ijtimoiy moslaşuvi bilan boğliq holda örganiş dolzarb hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlarini hamda uning şaxsning emotsional holati va ijtimoiy moslaşuvi bilan özaro boğliqligini ilmiy-

nazariy jihatdan tahlil qilişdan iborat.

Asosiy qism

Duduqlaniş nutqiy muloqotning buzilişi bilan namoyon bölib, uning klinik-psixologik xususiyatlari şaxsning emotsional holati va ijtimoiy munosabatlariga ta'sir körsatişi mumkin. Köpinça erta bolalik davrida yuzaga keladigan uşbu holat ayrim şaxslarda nutqiy muloqotdagi qiyinçiliklar va özini erkin ifodalaş bilan boğliq muammolarni keltirib çiqaradi. V. I. Seliverstov ta'kidlaganidek, şaxsning öz nutqidagi qiyinçiliklarga ortiqça e'tibor qaratişi, ya'ni fiksatsiya, duduqlanişning psixologik jihatlarini örganişda muhim ahamiyatga ega. Bunday holat, ayniqsa, ösmirlik davrida kuçayib, nutqiy xavotir, öziga işonçsizlik va ijtimoiy faollikning çeklanişi bilan boğliq bölişi mumkin.

Duduqlanişning klinik-psixologik namoyon bölişi nutq ravonligidagi uzilişlar bilan bir qatorda, nutqiy nafasning buzilişi, qöşimça tana harakatlari va vegetativ reaksiyalarda ham aks etişi mumkin.

Xususan, M.Isayeva duduqlanuvçi bolalarda nutqiy nafasdagi qiyinçiliklar, yurak urişining tezlaşişi, terlaş, yuz rangining özgarişi va logofobiya kabi belgilarni tahlil qilgan. Muallifning ta'kidlaşiça, bunday holatlar bolaning emotsional holati va muloqotga bölgan munosabati bilan boğliq holda namoyon bölişi mumkin.

Duduqlanişning psixologik jihatlaridan biri şaxsning öz nutqidagi uzilişlarga ortiqça e'tibor qaratişi va gapiriş jarayonida salbiy natijani kutişidir. Bu holat ayrim şaxslarda nutqiy xavotirning kuçayişi, muloqotdan qoçiş va öz fikrini erkin ifodalaşdagi qiyinçiliklarga sabab bölişi mumkin. Ayniqsa, ösmirlik davrida tengdoşlar munosabati va ijtimoiy baholanişga sezgirlikning ortişi uşbu muammoning emotsional-ijtimoiy jihatlarini çuqurroq örganişni talab etadi.

Şu nuqtai nazardan, duduqlanişni baholaşda faqat nutqdagi uzilişlar darajasini emas, balki şaxsning emotsional keçinmalari, muloqotdagi faolligi va ijtimoiy moslaşuv xususiyatlarini ham hisobga oliş zarur. Nutq terapevti, psixolog, pedagog va oila hamkorligiga asoslangan yondaşuv şaxsning individual ehtiyojlarini aniqlaş hamda unga tegişli yordamni taşkil etişda muhim ahamiyat kasb etadi.

Duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlarini örganişda uning nutq ravonligiga ta'siri bilan bir qatorda, şaxsning emotsional holati va ijtimoiy munosabatlaridagi özgarişlarni ham hisobga oliş zarur.

D. Ş. Mirzaxmedova duduqlanişni nevrologik va psixologik jihatlari özaro boğliq holda namoyon bölişi mumkin bölgan murakkab nutq buzilişi sifatida yoritadi. Tadqiqotçi nutqdagi qiyinçiliklar, ruhiy zöriqiş, öziga işonçning pasayişi hamda ijtimoiy moslaşuv bilan boğliq masalalarga e'tibor qaratadi.

Duduqlanişning şaxs rivojlanişiga ta'siri, ayniqsa, muloqot jarayonida yaqqol namoyon bölişi mumkin. Atrofdagilarning salbiy munosabati, tengdoşlar tomonidan masxara qiliş yoki bolaning nutqiga nisbatan ortiqça talabçanlik unda xavotir va öz fikrini erkin ifodalaşdan çöçiş holatlarini kuçaytirişi ehtimoli mavjud. Şu sababli duduqlanişni faqat nutqiy uzilişlar bilan çeklab baholaş emas, balki şaxsning öziga munosabati, emotsional keçinmalari va ijtimoiy faolligi bilan boğliq holda tahlil qiliş muhimdir.

Bu yondaşuvidan kelib çiqib, duduqlaniş bilan boğliq qiyinçiliklarni bartaraf etişda logopedik yordam, psixologik qöllab-quvvatlaş hamda oila va ta'lim muassasasining hamkorligini uyğunlaştiriş zarurligini ta'kidlaş mumkin. Bunda bolaning individual xususiyatlarini hisobga oliş, uni muloqotga faol jalb etiş va qöllab-quvvatlovçi ijtimoiy muhitni şakllantiriş alohida ahamiyat kasb etadi.

Duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlarini örganişda nutqdagi taşqi belgilar bilan bir qatorda, uşbu holat bilan boğliq içki keçinmalarni ham hisobga oliş muhimdir. Duduqlaniş bilan boğliq qiyinçiliklar ba'zan aysbergga qiyoslanadi: nutqdagi takrorlanişlar, çözilişlar va töxtalişlar taşqi tomondan kuzatilsa, ularning ortida nutqiy xavotir, uyaliş, özіga işonçsizlik va muloqotdan qoçiş kabi psixologik holatlar mavjud bölişi mumkin.

E. Bludsteyn duduqlanuvçi 2-16 yoşdagi 418 nafar şaxsning tibbiy qaydlarini örganiş asosida duduqlaniş belgilarining vaqt davomida özgarişini tahlil qilgan va uning rivojlanişini tört bosqiçda tavsiflagan. Uşbu tasnifda dastlabki bosqiçlarda nutqiy takrorlanişlar asosiy belgi sifatida namoyon bölsa, keyingi bosqiçlarda sözlarni almaştiriş, nutqiy qiyinçiliklarni oldindan kutiş va gapiriş vaziyatlaridan qoçiş kabi holatlar köproq kuzatilişi mumkin.

Birinçi bosqiçda, asosan, böğinlar yoki bir böğinli sözlarning takrorlanişi kuzatiladi. Bola odatda nutqidagi qiyinçiliklarga nisbatan kuçli salbiy hissiy munosabat bildirmaydi.

Ikkinçi bosqiçda duduqlanişning barqarorroq şakllari, jumladan, nutqning töxtab qolişi va ayrim qöşimça harakatlar namoyon bölişi mumkin.

Uçinçi bosqiçda bola muayyan tovuş yoki sözlarni aytişda qiynalişini anglab, ularni boşqa sözlar bilan almaştirişga urinişi mumkin.

Törtinçi bosqiçda esa nutqiy qiyinçiliklarni oldindan kutiş, gapirişdan qörqiş va ayrim muloqot vaziyatlaridan qoçiş kabi emotsional-ijtimoiy belgilar yaqqolroq namoyon bölişi mumkin.

Mazkur bosqiçlar duduqlanişning barça şaxslarda bir xil ketma-ketlikda rivojlanişini anglatmaydi. Ular nutqiy belgilar va emotsional reaksiyalar örtasidagi ehtimoliy boğliqlikni tuşunişga yordam beruvçi tasnif sifatida qaralişi lozim. Ayniqsa, nutqiy xavotir va ijtimoiy vaziyatlardan qoçiş holatlarini baholaşda şaxsning yoşi, individual xususiyatlari va ijtimoiy muhiti hisobga olinişi zarur.

1-jadval

Duduqlanişning yoş davrlariga köra nutqiy va emotsional namoyon bölişi

Bosqiç	Yoş davri	Nutqiy xususiyatlar	Emotsional-ijtimoiy xususiyatlar
Birinçi bosqiç	Ilk maktabgaça yoş	Böğinlar va bir böğinli sözlarni takrorlaş	Odatda qörquv va uyaliş kuçli namoyon bölmaydi; bola turli vaziyatlarda gapirişda davom etadi.
Ikkinçi bosqiç	Taxminan 6–7 yoş	Nutqiy takrorlanişlar, taranglik bilan yuzaga keladigan pauzalar va nutqning töxtab qolişi	Nutqiy qiyinçiliklardan xavotirlaniş odatda çeklangan böladi, biroq oğir holatlarda kuçayişi mumkin.

Uçinçi bosqiç	Taxminan 8 yoşdan boşlab	Ayrim söz va tovuşlarni almaştiriş, nutqiy tösiqlarni oldindan kutiş	Qörquv va uyaliş kuçli bölmasligi mumkin; bola odatda muloqotdan faol ravişda qoçmaydi.
Törtinçi bosqiç	Taxminan 10 yoşdan boşlab	Sözlarni almaştiriş, fikrni boşqa sözlar bilan ifodalaş va nutqiy qiyinçiliklarni oldindan kutiş	Gapirişdan qörqiş, uyaliş, nutqiy vaziyatlardan qoçiş va ijtimoiy xavotir belgilari kuçayişi mumkin.

Duduqlanişning nutqiy belgilari va şaxsning emotsional munosabati örtasidagi boğliqlikni baholaş muhim ahamiyatga ega. Nutqiy qiyinçiliklarni oldindan kutiş va muloqotdan qoçiş holatlari şaxsning tengdoşlari bilan munosabatlariga, ta'lim jarayonidagi iştirokiga hamda öz fikrini erkin ifodalaşiga salbiy ta'sir körsatişi mumkin. Şu bilan birga, duduqlanişning özi ijtimoiy xavotir buzilişi taşxisini anglatmaydi. Bunday taşxis faqat tegişli mutaxassis tomonidan klinik mezonlar asosida belgilanadi.

Şuning uçun duduqlanişni örganişda nutq ravonligi bilan bir qatorda, şaxsning emotsional holati, muloqotdagi faolligi va ijtimoiy moslaşuv xususiyatlarini ham hisobga oliş lozim. Bu yondaşuv muammoni kengroq tuşuniş va logopedik hamda psixologik yordamni individual ehtiyojlarga muvofiq taşkil etişga imkon beradi.

Ijtimoiy xavotir buzilişi boşqalar tomonidan kuzatiliş, baholaniş yoki salbiy fikr bildirilişidan kuçli qörquv va xavotirlaniş bilan tavsiflanadi. Bunday holatga ega şaxslar ijtimoiy vaziyatlarda, ayniqsa, omma oldida fikr bildiriş, savollarga javob beriş yoki öz faoliyatini namoyiş etiş jarayonida salbiy baholanişdan çöçişlari mumkin. Natijada ular ayrim muloqot vaziyatlaridan qoçişga yoki ularda iştirokini çeklaşga intilişlari ehtimoli mavjud.

Duduqlanuvçi şaxslarda nutqiy qiyinçiliklar boşqalar tomonidan qanday qabul qilinişiga doir xavotirni kuçaytirişi mumkin. Xususan, nutq jarayonida töxtalib qoliş, tovuş yoki böğinlarni takrorlaş, tinglovçilarning munosabatidan xavotirlaniş ayrim insonlarda öz fikrini erkin ifodalaşga tösqinlik qilişi mumkin. Bunday vaziyatlarda şaxs javob berişdan, omma oldida gapirişdan yoki yangi ijtimoiy aloqalarni örnatişdan özini tiyişi ehtimoli mavjud.

Ijtimoiy xavotir buzilişi ta'lim faoliyati, kasbiy rivojlaniş va şaxslararo munosabatlarga salbiy ta'sir körsatişi mumkin. Duduqlaniş bilan boğliq nutqiy xavotir hamda ijtimoiy vaziyatlardan qoçiş holatlari birgalikda namoyon bölganda, şaxsning özіga işonçi va ijtimoiy faolligini qöllab-quvvatlaş alohida ahamiyat kasb etadi. Şu bilan birga, duduqlaniş mavjudligi har doim ham ijtimoiy xavotir buzilişi rivojlanişini anglatmaydi. Bu holatlarni baholaşda individual psixologik xususiyatlar va ijtimoiy muhitni hisobga oliş lozim.

Ijtimoiy xavotir buzilişining depressiv holatlar va boşqa ruhiy salomatlik muammolari bilan birga uçraşi mumkinligi uşbu masalani kompleks örganiş zarurligini körsatadi. Biroq keltirilgan statistik körsatkiçlar - jumladan, tarqaliş darajasi va öz joniga qasd qilişga uriniş foizlari - asl ilmiy manba aniqlanmagunça maqolaga qat'iy dalil sifatida kiritilmasligi kerak.

Demak, duduqlanişning klinik-psixologik xususiyatlarini tahlil qilişda nutq

ravonligidagi buzilişlar bilan bir qatorda, şaxsning salbiy baholanişdan qörqişi, nutqiy xavotiri va ijtimoiy munosabatlardagi faolligini ham örganiş zarur. Mazkur jihatlarni hisobga oliş duduqlanişning emotsional-ijtimoiy rivojlanişga ta'sirini çuqurroq anglaş hamda logopedik va psixologik yordamni özaro uyğunlaştiriş uçun nazariy asos yaratadi.

Duduqlanişning klinik-psixologik namoyon bölişi va şaxsning emotsional-ijtimoiy rivojlanişiga ta'sirini tahlil qiliş natijasida uşbu nutq buzilişini faqat nutq ravonligidagi uzilişlar bilan çeklab baholaş yetarli emasligi ayon böladi. Duduqlaniş ayrim şaxslarda nutqiy xavotir, özіga işonçsizlik, uyaliş va muloqot vaziyatlaridan qoçiş kabi psixologik qiyinçiliklar bilan birga namoyon bölişi mumkin. Biroq bu belgilar barça duduqlanuvçi şaxslarda bir xil darajada kuzatilmaydi; ularning namoyon bölişi yoş, individual xususiyatlar va ijtimoiy muhit bilan boğliq.

Xulosa

Duduqlanişning rivojlaniş bosqiçlariga oid qaraşlar nutqdagi özgarişlar bilan şaxsning ularga nisbatan emotsional munosabati örtasidagi boğliqlikni tuşunişga yordam beradi. Ayniqsa, nutqiy qiyinçiliklarni oldindan kutiş, salbiy baholanişdan qörqiş va ayrim vaziyatlarda gapirişdan tiyiliş şaxsning ta'lim jarayonidagi iştiroki hamda tengdoşlari bilan munosabatlariga ta'sir körsatişi mumkin.

Ijtimoiy xavotir buzilişi bilan boğliq jihatlarni örganiş duduqlanişning psixologik oqibatlarini çuqurroq anglaş imkonini beradi. Şu bilan birga, duduqlanişning mavjudligi öz-özidan ijtimoiy xavotir buzilişi taşxisini anglatmaydi. Şuning uçun nutqiy qiyinçiliklar va psixologik belgilarni farqlaş, zarur hollarda tegişli mutaxassislar tomonidan baholaş muhimdir.

Umuman olganda, duduqlanuvçi şaxslarni qöllab-quvvatlaşda logopedik yordam, psixologik kömak, oila va ta'lim muassasasi hamkorligi özaro uyğunlaştirilişi lozim. Şaxsga nisbatan hurmatli munosabatni şakllantiriş, uning fikrini erkin ifodalaşi uçun qulay şaroit yaratiş va salbiy baholanişdan qörqişni kamaytirişga kömaklaşiş emotsional farovonlik hamda ijtimoiy moslaşuvni qöllab-quvvatlaşda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isayeva M. Duduqlanuvçi bolalarda duduqlanişning keçiş şakllari va psixofiziologik xususiyatlari. Jamiyat va innovatsiyalar, 2025.
2. Mirzaxmedova D. Ş. Duduqlaniş: nevrologik muammo yoki psixologik tösiq. Academic Researç in Modern Science: xalqaro ilmiy-onlayn konferensiya materiallari, 2025.
3. National Institute of Mental Health. Social Anxiety Disorder. Rasmiy elektron ma'lumotlar.
4. Kessler R. C. va boshqalar. Twelve-month and lifetime prevalence and lifetime morbid risk of anxiety and mood disorders in the United States. International Journal of Methods in Psychiatric Research, 2012.
5. Grant B. F. va boshqalar. The epidemiology of social anxiety disorder in the United States: results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. The Journal of Clinical Psychiatry, 2005.
6. Stein M. B., Stein D. J. Social anxiety disorder. The Lancet, 2008.